

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

2-maxsus son
(5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5/2 (5) - 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayeov Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Vaxidov Suxrobjon</i> O‘ZBEKISTONDA ZIYORAT TURIZMINI RIVOJLANTIRISHDA ZIYORATGOHLARNING ROLI	10-14
<i>Mamatqulov Bekzod, Negmatova Dilafro‘z</i> O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA FARMATSEVTIKA SANOATINING RIVOJLANISHI: TARIXIY TAHLIL VA NATIJALAR (1991-2024 YILLAR)	15-20
<i>Esonov Ziyodbek Yuldashevich</i> FARG‘ONA VODIYSINING O‘RTA ASRLAR DAVRI KULOLCHILIK HUNARMANDCHILIGI TARIXIDAN	21-25
<i>Raxmatov Ramshod Raximovich</i> XX ASRNING BOSHLARIDA BUXORO VA TURKISTON IJTIMOYIY-IQTISODIY HAYOTIDA AFG‘ONISTON OMILI	26-30
<i>Abduraxmonov Adxamjon Soxodilla o‘g‘li</i> SOVETLAR DAVRIDA FARG‘ONA VODIYSI SHAHARLARIDA MADANIY HAYOT (Z. M. BOBUR NOMLI ISTIROHAT BOG‘I MISOLIDA)	31-37
<i>Ergashev Ahmad Abdug‘offorovich</i> PAXTAKOR-79 FOJIASI: O‘ZBEK FUTBOLINING SSSR OLIY LIGASIDAGI RIVOJLANISH TRAYEKTORIYASIGA TA‘SIRI (1979-1991)	38-44
<i>Ergashev Umar Kuziyevich</i> O‘ZBEKLARNING “QOVCHIN” URUG‘IGA DOIR MULOHAZALAR (QASHQADARYO VOHASI).....	45-49
<i>Bebitov Maqsud, Jo‘raqulova Mukambar</i> JALOLIDDIN RUMIY: TURKISTON VA ANADOLU O‘RTASIDAGI MA‘NAVIY KO‘PRIK	50-57

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Isayev Kobiljon Abdukodirovich</i> SANOAT KORXONALARIDA IQTISODIY INKLYUZIYA FAOLIYATINING IJTIMOIY-IQTISODIY SAMARADORLIGINI ANIQLASH USULLARI	58-69
<i>Амбарцумян Анастас Алексеевич</i> ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО УЗБЕКИСТАНА И РОССИИ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ	70-78
<i>Zokirjonov Muhammadsodiq, Mirzayeva Fotima</i> KAPITAL AKTIVNI VAHOLASH MODELI (CAPM)NING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARINI RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI	79-91
<i>Исламтдинова Дина Файзрахмановна</i> СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО – ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА В ОТРАСЛИ КОНЕВОДСТВА	92-98
<i>Jumayeva Guzal, Jumadullayeva Durdona</i> JAHONDA KORPORATIV BOSHQARUV TENDENSIYALARI VA O‘ZBEKISTON TAJRIBASI	99-105

<i>Rustamov Jamshed Boturjonovich</i> BIZNES-TA'LIMI XIZMATLARINI KO'RSATUVCHILARNING MARKETING FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	106-110

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Xolmirzaev Nodirjon Nizomjonovich</i> SHAHARSOZLIKDA ZAMONAVIYLIK VA MILLIYLIK MASALASI	111-114
<i>Mamanov Jamoliddin Abduraximovich</i> YOSHLARDA MILLIY IDENTIKLIKNI SAQLASHNING OMILLARI	115-123
<i>Eshpulatov Inoyat Saparovich</i> FAXRIDDIN ROZIYNING INSON FALSAFASI	124-128
<i>Fayziyev Xurshid Jumayevich</i> VOLTERNING DEISTIK MATERIALIZMI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	129-133
<i>Rustamaliyev Mirjalol Hayrullo o'g'li</i> BARQAROR RIVOJLANISHDA DAVLAT BOSHQARUVINING AXLOQIY VA FALSAFIY MUAMMOLARI	134-138
<i>Abdumalikov Abdulatif, Juraboyeva Dilmura</i> YANGI O'ZBEKISTONDA JAMIYAT, INSON VA TABIAT MUNOSABATLARINING UYG'UNLIGI	139-143

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Axmedov Oybek Saporbayevich</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM INGLIZ TILI DARSLARIDA OG'ZAKI NUTQNI SHAKLLANTIRISH	144-152
<i>Алиева Эльвина, Расулова Дильбар</i> ТИПОЛОГИЯ КОНВЕРГЕНЦИИ В ЛИНГВИСТИКЕ	153-158
<i>Mirzayeva Kamola</i> “DEVONU LUG'ATIT TURK” ASARIDA KIYIM-KECHAK NOMLARI	159-164
<i>Abdullayev Akmal Amirovich</i> TOSHKENT VILOYATI ETNOTOPONIMLARINING SHAKLLANISHIDA ETNIK GURUHLAR MIGRATSIYASINING TA'SIRI	165-169
<i>Sayfullayeva Dilnoza Dilshod qizi</i> XUDOYBERDI TO'XTABOYEVNING “BESH BOLALI YIGITCHA” ROMANIDA MUALLIF BIOGRAFIYASI IFODASI	170-174
<i>Rahmonova Surayyo Ne'matovna</i> MERONIMLARNING GRAMMATIK VA STRUKTURAVIY XUSUSIYATLARI	175-179
<i>Чернова Наталья Васильевна</i> ОЦЕНКА И ДИАГНОСТИКА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ	180-184
<i>Abdusalomova Aziza Homidovna</i> SA'DIY SHEROZIY SHE'RIYATINING ANGLIYADAGI TARJIMALARIDA POETIK SHAKLNING USTUVORLIGI	185-192

<i>Morozova Anastasiya Vladimirovna</i> SEMANTIC AND PRAGMATIC ANALYSIS IN THE NAMES OF DINING ESTABLISHMENTS	193-196
<i>Murotaliyeva Maftuna Shukurullo qizi</i> P.D.JEYMSNING DETEKTIV ASARLARIDA INTERTEKSTUALLIK	197-200
<i>Ismatova Shaxnoza Axror qizi</i> DAVLAT RAHBARLARINING BAYRAM TABRIKLARI: LINGVISTIK, STILISTIK VA PRAGMATIK TAHLIL	201-205

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Qayumov Zoir Ergashevich</i> O‘ZBEKISTONDA YURIDIK JAVOBGARLIKDAN OZOD QILISH INSTITUTI RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	206-210
<i>Tajaliyev Ilyosbek</i> PIROTEKNIKA BUYUMLARINING QONUNGA XILOF MUOMALASINING UMUMIY TAVSIFI VA TURLARI	211-215
<i>Sanayev Botir</i> SUN‘IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHDA YETKAZILGAN ZARAR UCHUN YURIDIK JAVOBGARLIK MUAMMOLARI	216-221
<i>Alisherova Nozima Nizamidin qizi</i> PORA OLIH JINOYATLARINI KVALIFIKATSIYA QILISH MASALALARI	222-230
<i>Avezov Dilshod Sadulayevich</i> SPECIFIC FEATURES OF EARLY TERMINATION OF LOCAL DEPUTY POWERS ON OBJECTIVE GROUNDS	231-234
<i>Mirzayev G‘olibjon Halimovich</i> PROKURATURA ORGANLARI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI BAHOLASH TUSHUNCHASI, AHAMIYATI VA ZARURATI	235-242

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Zubaydullayev O‘ktam Raim o‘g‘li</i> BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI ART–PEDAGOGIKASI ASOSIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA ZAMONAVIY TA‘LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI	243-248
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> JISMONIY TARBIYA MASHG‘ULOTLARI JARAYONIDA YUQORI SINF O‘QUVCHILARINING IRODAVIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH.....	249-255
<i>Egamberdiyeva Zarina Oltiboyeva</i> GEOAXBOROT TEXNOLOGIYALAR FANINI O‘QITISHDA GAMIFIKATSIYA METODIKASINI QO‘LLAB TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	256-260
<i>Abdiyev Jahongir Ruzibayevich,</i> INTELLEKTUAL QOBILIYATLARNI INOBATGA OLGAN HOLDA TALABALARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH	261-265
<i>Alimkulov Jamshid</i> BO‘LAJAK GEOGRAFIYA O‘QITUVCHILARINING LOYIHALASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI	266-272

Kurbanov Olim Esirgapovich

TARIX FANI MUTAXASSISLIGI MAGISTRATURA TALABALARINING TADQIQOT

KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH: TARIX VA ZAMONAVIYLIK 273-277

Received: 10 March 2025
Accepted: 15 March 2025
Published: 25 March 2025

Article / Original Paper

GENERAL CHARACTERISTICS AND TYPES OF ILLEGAL CIRCULATION OF PYROTECHNIC PRODUCTS

Ilyosbek Tajaliyev

Independent Researcher,
University of Public Safety

Abstract. This article examines the illegal circulation of pyrotechnic products, its legal aspects, impact on safety, and negative consequences for society. The production, sale, transportation, and use of pyrotechnic devices are strictly regulated in most countries, including the Republic of Uzbekistan, where specific legislative measures are applied to combat their illegal circulation. The study analyzes the legal status of pyrotechnic products, their level of danger, and mechanisms for combating illegal trade. Additionally, the impact of pyrotechnic products on health and the environment is assessed based on scientific sources.

Keywords: pyrotechnics, illegal circulation, safety, legislation, explosive substances, criminal liability, environment, health.

PIROTEKNIKA BUYUMLARINING QONUNGA XILOF MUOMALASINING UMUMIY TAVSIFI VA TURLARI

Tajaliyev Ilyosbek

Jamoat xavfsizligi universiteti
mustaqil izlanuvchisi

E-mail: alfargoniy.uz@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada pirotexnika buyumlarining noqonuniy muomalasi, uning huquqiy jihatlari, xavfsizlikka ta'siri va jamiyat uchun salbiy oqibatlari tahlil qilinadi. Pirotexnika vositalarining ishlab chiqarilishi, sotilishi, tashilishi va qo'llanilishi aksariyat davlatlarda qat'iy tartibga solingan bo'lib, O'zbekiston Respublikasida ham ushbu mahsulotlarning noqonuniy aylanmasi bo'yicha maxsus qonunchilik choralari qo'llaniladi. Tadqiqot davomida pirotexnika mahsulotlarining huquqiy maqomi, xavflilik darajasi va noqonuniy muomalaga qarshi kurash mexanizmlari yoritiladi. Shuningdek, pirotexnika buyumlarining salomatlik va atrof-muhitga ta'siri ham ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: pirotexnika, noqonuniy muomala, xavfsizlik, qonunchilik, portlovchi moddalar, jinoiy javobgarlik, atrof-muhit, salomatlik.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI2Y2025N34>

Kirish. Pirotexnika buyumlarining ishlab chiqarilishi, sotilishi, tashilishi va ishlatilishi dunyoning ko'plab davlatlarida qat'iy qonunchilik asosida tartibga solinadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida ham pirotexnika mahsulotlari bilan bog'liq buyumlarining noqonuniy qo'llanilishi va savdosi huquqiy jihatdan qonunchilikda belgilangan. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Bojxona va Milliy gvardiyasi tizimida ham bunga qarshi kurashda ko'p ishlar amalga oshirilmoqda. Pirotexnika buyumlari haqidagi qonunchilik hujjatlari nima uchun zaruriyatga aylandi bunday buyumlarga ta'rif qanday? Pirotexnika qadimgi yunoncha "πῦρ" "olov, issiqlik" + τεχνικός ot τέχνη "san'at, ishbilarmonlik, ko'nikma" so'zlaridan olingan

bo'lib, texnikaning yonuvchan birikmalarni tayyorlash va muayyan signal yoki effektga erishish uchun ularni yondirishdan iborat bo'lgan qismidir. Pirotexnika buyumi – pirotexnik birikmani yondirish (portlatish) orqali tegishli yorug'lik yoki ovozli effektga erishish maqsadida yondiriladigan vosita"[1] dir. Pirotexnika — bu texnik san'at bo'lib, u insonning yonuvchan materiallar orqali effekt yaratish sohasidagi bilimlari va mahoratlarini o'zida mujassam etadi. Pirotexnika mahsulotlari portlovchi qurilmalar qatoriga kiradi, bexosdan portlash oqibatida yurak-qon tomir tizimiga o'ta salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, bundan uni oddiy o'yinchiq yoki oddiy bir ko'ngilochar narsa deb bilgan bolalar ko'proq jabr ko'radi. Ular orasida kuyish, turli tan jarohatlari olish holatlari, hatto qo'l-oyoqlaridan ajrab qolganlar, ko'rish va eshitish qobiliyatini yo'qotganlar ham uchraydi. Pirotexnika vositalaridan foydalanish jahonda deyarli barcha davlatlar tomonidan qonunga xilof tarzda baholanadi. Xorijlik va mahalliy olimlar tadqiqot natijalarini tahlil qilish orqali pirotexnika buyumlarini turlarga ajratish va tasniflash mumkin

Materiallar va metodlar. San-Fransisko shahri va okrugi Fuqarolik Buyuk Hay'ati hisobotida ("Uncontrolled Burn: Dimming the Spark of Illegal Fireworks in San Francisco") "Pirotexnika buyumlari — bu portlovchi, yonuvchi yoki qizdiruvchi moddalar hamda mexanizmlardan iborat bo'lib, ko'ngilochar maqsadlar (masalan, bayram va tantanalar uchun) yoki texnik maqsadlarda (masalan, signal berish, yoritish) ishlatiladi. Ushbu vositalar turli xil yorug'lik, tovush va boshqa vizual yoki akustik ta'sirlarni hosil qilish uchun mo'ljallangan vositalar"[2] dir deb ta'rif beriladi. Tadqiqotlarga asoslangan ushbu hisobotda pirotexnika buyumlari maishiy pirotexnika, professional pirotexnika vositalariga bo'linadi va shunga qarab qonunchilikda ularning huquqiy maqomi belgilab qo'yilgan. Perotexnika vositalarining noqonuniy savdosi bilan bog'liq huquqiy, ijtimoiy va iqtisodiy omillari, ushbu faoliyatning xavflilik darajasi, uning jamiyat va davlat xavfsizligiga ta'siri haqidagi tadqiqotlardan Licudine va boshqalar tomonidan yozilgan "Hazardous metals in ambient air due to new year fireworks during 2004-2011 celebrations in Pearl City, Hawaii" [3] maqolasida perotexnika vositalarida ishlatiladigan metallar va ularning ekologiya va inson salomatligi uchun katta xavf tug'diruvchi buyumlar sifatida tahlil qilinadi. Shuningek, maqolada pirotexnika buyumlarining ta'rifi va huquqiy maqomi masalasiga atrof-muhit va sog'liqni saqlash nuqtai nazaridan yondashadi. "Pirotexnika buyumlari ko'ngilochar tadbirlarda ishlatiladigan va yorug'lik, tovush yoki boshqa effektlarni hosil qilish uchun portlovchi moddalar va kimyoviy birikmalar Bariy (yashil rang uchun), Stronsiy (qizil rang uchun), Kobalt va mis (ko'k ranglar uchun), Magniy va alyuminiy (yorqin oq rang va uchqunlar uchun)foydalaniladigan vositalar"[4] sifatida ko'rsatiladi. Maqolada pirotexnika buyumlari huquqiy maqomiga ko'ra ruxsat etilgan pirotexnika hamda noqonuniy pirotexnika vositlariga bo'lingan. Ulbricht, Doberentz va Madea tomonidan yozilgan maqolada ("Death on New Year's Eve caused by illegal fireworks – a firework shell") Yangi yil bayramlari davrida noqonuniy pirotexnika vositalarining ishlatilishi natijasida yuzaga kelgan o'lim holati, pirotexnika buyumlarining noqonuniy ishlatilishi natijasida yuzaga keladigan xavfli holatlar va ularning oqibatlarini tahlil qilinadi. Maqola ilmiy tekshiruvga asoslangan bo'lib, qonunbuzarliklar va jabrlanuvchining jarohatlari (masalan, kuyishlar, travmalar, ichki jarohatlar) jinoiy oqibatlariga ilmiy xulosalar berilgan. Maqolada pirotexnika buyumlariga "portlash, yonish yoki issiqlik va yorug'lik hosil qilish uchun mo'ljallangan kimyoviy moddalar yoki mexanizmlar majmuasi bo'lib, ular asosan ko'ngilochar, signal beruvchi yoki texnik maqsadlarda qo'llaniladi"[5] deb ta'rif berilgan. Rossiya Fedratsiyasi qonunchiligida Pirotexnik

mahsulotlarining noqonuniy aylanishiga oid jinoyatchilik va ma'muriy javobgarlik tahlil qilingan Gadjimetov Adil Alimuradovichning "Analiz otvetstvennosti za nezakonniy oborot pirotexnicheskix izdelyiy i provedeniye paralleli so vzrivnimi ustroystvami" maqolasida "perotexnika mahsulotlari portlash yoki yonish jarayonlarini yaratish orqali vizual va audio effektlar hosil qilishga mo'ljallangan, tarkibida portlovchi yoki yonuvchan moddalar bo'lgan maxsus mahsulotlar"[6] dir deb ta'rif bergan. Muallif ular asosan bayram tadbirlari, shuningdek, maxsus signalizatsiya va harbiy maqsadlar uchun ishlatiladi. Pirotexnika buyumlari faqat xavfsiz sharoitlarda, qonuniy ruxsatnoma asosida ishlatilishi kerakligini ta'kidlaydi.

Muhokama va natijalar. Tadqiqotlar natijalari pirotexnika buyumlarining qonunga xilof muomalasining umumiy tavsifi tahlil etilganligini ko'rsatadi. Maqolada xorijiy va mamlakatimiz qonun va qonun osti hujjatlari nazariy metodologik manba bo'lib xizmat qiladi. Jumladan, Vazirlar Mahkamasining 2009-yil 10-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi hududida pirotexnika vositalari aylanishini tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 309-son qarori, 2010-yil 22-sentabrda "Pirotexnika buyumlari muomalasi tartibga solinishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni, Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi hududida pirotexnika buyumlari muomalasini davlat tomonidan tartibga solish va nazorat qilishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2010-yil 25-oktyabrda 234-son qaroriga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, O'zbekiston Respublikasi hududida pirotexnika buyumlari muomalasi sohasida davlat nazoratini kuchaytirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 28-avgustda "Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga pirotexnika buyumlarining qonunga xilof muomalasi uchun javobgarlikni kuchaytirishga qaratilgan o'zgartirishlar kiritish haqida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni, O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 27-fevralda "Texnik jihatdan tartibga solish to'g'risida"gi Qonuni[7], O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002-yil 21-fevralda "O'zbekiston Respublikasi hududi orqali maxsus yuklar va harbiy tarkiblarning tranzitini davlat tomonidan tartibga solish va nazorat qilish to'g'risida"[8] gi 62-sonli qarori, Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 6-mayda "Portlovchi moddalar va portlatish vositalarini O'zbekiston Respublikasiga olib kirish, transportda tashish, saqlash va ulardan foydalanish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 213-sonli qarori[9], O'zbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligi va davlat bojxona qo'mitasining 2013-yil 7-fevralda "Maxsus yuklar tasnifini tasdiqlash to'g'risida"gi 2, 01-02/12-14-son Qarori[10], O'zbekiston Respublikasi IIV va "Sanoatkontexnazorat" davlat inspeksiyasining 2005-yil 25-mayda "Portlovchi moddalarni ishlab chiqarish, sotib olish, saqlash, transportda tashish, ulardan foydalanish va ularni hisobga olish to'g'risidagi yo'riqnomani tasdiqlash haqida"gi 3/78-son Qarori[11] larida qonunchilik normalarida pirotexnika buyumlari turlarga ajratilgan va tasniflangan. Yuqorida sanab o'tilgan qonun va qarorlar pirotexnika buyumlari ularning pirotexnik tarkibiga va kimyoviy o'zgarishlar, javobgarlikni kuchaytirish pirotexnika buyumlari muomalasini cheklash chora tadbirlarni amalga oshirishga oid ma'lumotlar berilgan.

Pirotexnika buyumlariga oid atamalarning o'rganilishi:

Portlovchi moddalar deganda, kislorod, havo bo'lmasa ham tezda va o'zidan o'zi parchalanib o'zgarish (portlash) xususiyatiga ega bo'lgan va ruxsatnoma talab yetiladigan tabiiy yoki sun'iy moddalar, kimyoviy birikmalar va aralashmalar tushunilishi lozim. Masalan: porox, dinamit, trotil, nitroglitserinli, vodorod va kislorod aralashmasi, piroksilin[12] va boshqalar.

Tez alanganuvchi moddalar – qurol sifatida foydalanish uchun mo'ljallangan yoki shu maqsadga moslashtirilgan, kelib chiqishi tabiiy yoxud sun'iy bo'lgan, sintez qilingan, qattiq, suyuq, gazsimon materiallar va yonuvchi aralashmalardir.[13]

Pirotexnika — bu texnologiyaning maxsus tarmog'i bo'lib, uning sohasi yondirilganda rangli yoki yorqin oq olov, tutun hosil qiladigan yoki ovoz effekti va yondiruvchi ta'sir ko'rsatadigan turli xil moddalar va moddalar aralashmalarini ishlab chiqarish va o'rganishni o'z ichiga oladi.

Pirotexnika buyumi – pirotexnika tarkibiga ega bo'lgan hamda maxsus effektlar, jumladan issiqlik, yorug'lik, tovush, tutun, aerosol yoki ularning majmui (kombinatsiyalari) ko'rinishida effektlar yaratish (keltirib chiqarish) uchun mo'ljallangan qurilma;

Pirotexnika tarkibi – portlash natijasida boshqa narsaga aylanishga qodir bo'lgan va yonish jarayonida nur, issiqlik, tovush va elektr quvvati ajratib, muayyan gazsimon va kondensatsiyalangan mahsulotlar ishlab chiqariladigan kimyoviy moddalar aralashmasidir.[14]

Pirotexnika buyumlarini qonunga xilof ravishda ishlab chiqarish deganda — tayyorlash, saqlash, tashish, jo'natish, ulardan foydalanish, xuddi shuningdek ularni qonunga xilof ravishda O'zbekiston Respublikasiga olib kirish (O'zbekiston Respublikasidan olib chiqish) yoki o'tkazish ancha miqdorda yoxud shunday harakatlar nazarda tutiladi.[15]

Portlash xavfi bo'lgan moddalar yoki pirotexnika buyumlaridan foydalanish qoidalarini buzish — Portlovchi, tez alanganuvchi, o'yuvchi moddalarni yoxud pirotexnika buyumlarini saqlash, hisobga olish, ulardan foydalanish, ularni tashish, jo'natish qoidalarini buzish badanga o'rtacha og'ir yoki og'ir shikast yetkazilishi.[16]

Xulosa. Yuqoridagi ilmiy tahlillardan ko'rish mumkinki, pirotexnika buyumlari portlash yoki tez yonish xususiyatiga ega bo'lib, insonlarning hayoti va salomatligi uchun xavf tug'diradi. Shuningdek, noto'g'ri qo'llanilishi jismoniy jarohatlarga, hatto ayollar va bolalarning o'limiga sabab bo'ladi. Saqlash va foydalanish yong'in chiqishiga yoki moddiy zarar keltirishga sabab bo'ladi. Pirotexnika buyumlarining noqonuniy qo'llanilishi fuqarolar tinchligini buzilishi, qo'rquv yoki tartibsizliklar keltirib chiqaradi. Ularning noqonuniy muomalasi jinoyat va terrorchilik maqsadlarida foydalanishga olib keladi. Pirotexnika buyumlarining yonishidan chiqadigan kimyoviy moddalar havo, suv va tuproqni ifloslantiradi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Begmatov E. va boshqalar “O'zbek tilining izohli lug'ati”. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti. P harfi bo'yicha bo'lim
2. Michael C. et al. “Uncontrolled Burn Dimming the Spark of Illegal Fireworks in San Francisco” City and county of San Francisco 2023–2024 civil Grand Jury, May 28, 2024
3. Licudine, Jocelyn A et al. “Hazardous metals in ambient air due to new year fireworks during 2004-2011 celebrations in Pearl City, Hawaii.” Public health reports (Washington, D.C. : 1974) vol. 127,4 (2012): 440-50. doi:10.1177/003335491212700412

4. Licudine, Jocelyn A et al. "Hazardous metals in ambient air due to new year fireworks during 2004-2011 celebrations in Pearl City, Hawaii." Public health reports (Washington, D.C. : 1974) vol. 127,4 (2012): 440-50. doi:10.1177/003335491212700412
5. Ulbricht, Julia, Elke Doberentz, and Burkhard Madea. "Death on New Year's Eve caused by illegal fireworks—a firework shell." Forensic Science, Medicine and Pathology 20.1 (2024): 205-211.
6. Гаджиметов, Адиль Алимуратович. "Анализ ответственности за незаконный оборот пиротехнических изделий и проведение параллели со взрывными устройствами." Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал 2 (2017): 29-32.
7. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2009 y., 17-son, 211-modda; 2016 y., 17-son, 173-modda, 52-son, 597-modda; 2017 y., 24-son, 487-modda, 37-son, 978-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 25.12.2019 y., 03/19/597/4193-son
8. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2002 y., 3-4-son, 34-modda; 2004 y., 28-son, 321-modda, 30-son, 345-modda; 2005 y., 8-9-son, 67-modda; 2010 y., 51-son, 486-modda; 2015 y., 46-son, 584-modda; 2017 y., 29-son, 693-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 15.11.2017 y., 09/17/915/0259-son, 01.06.2018 y., 09/18/400/1289-son, 01.06.2018 y., 09/18/396/1287-son, 11.06.2018 y., 09/18/434/1339-son, 17.12.2018 y., 09/18/1022/2328-son; 07.03.2019 y., 09/19/195/2712-son; 14.05.2019 y., 09/19/397/3123-son)
9. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2004 y., 19-son, 219-modda; 2008 y., 19-son, 161-modda; 2010 y., 51-son, 486-modda; 2012 y., 38-son, 436-modda, 44-son, 507-modda; 2013 y., 34-son, 458-modda; 2015 y., 26-son, 338-modda; 2016 y., 25-son, 308-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 01.06.2018 y., 09/18/396/1287-son, 05.07.2018 y., 09/18/503/1458-son, 21.09.2018 y., 09/18/748/2024-son, 09.10.2018 y., 09/18/809/2017-son
10. O'zbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligi va davlat bojxona qo'mitasining 2013 yil 7 fevraldagi "Maxsus yuklar tasnifini tasdiqlash to'g'risida"gi 2, 01-02/12-14-son Qarori // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2013 y., 8-son, 110-modda; 2014 y., 30-son, 377-modda; 2015 y., 4-son, 44-modda
11. O'zbekiston Respublikasi IIV va "Sanoatkontexnazorat" davlat inspeksiyasining 2005 yil 25 maydagi "Portlovchi moddalarni ishlab chiqarish, sotib olish, saqlash, transportda tashish, ulardan foydalanish va ularni hisobga olish to'g'risidagi yo'riqnomani tasdiqlash haqida"gi 3/78-son Qarori // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2005 y., 27-son, 200-modda
12. Portlovchi moddalar <https://uzsmart.uz/ensiklopediya/ensiklopediya/portlovchi-moddalar.html>
13. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 20.10.2020 yildagi 649-son qarori. https://lex.uz/docs/5056473?ONDATE=05.04.2022&utm_source
14. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi kursi. Tom 5.
15. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 250¹-moddasi <https://www.lex.uz/acts/111453>
16. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 250-moddasi <https://www.lex.uz/acts/111453>

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/2 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).